

Ludwig Gumplowicz.

„Egy tudománynak sem kell manapság annyira szenvedni, mint a szociológiának oly dilettánsok és áltudósok betörése alatt, akik minden tudományt kompromittálnak. Mert ezek előtt nem a tudomány a cél, hanem az, hogy könyvet írjanak, hacsak egy „első kötetet” is, és ezt kicsinyes céljaikra gyümölcsöztessék. Professzori körökben még akad elégsok fájankó, akinek minden nyomtatott könyv imponál, legyen ez bár a legnagyobb szemét. . .”

Gumplowicz: Grundriss des Soziologie.

rácából, amelynek egyetemén majd négy évtizeden keresztül tanított, vitte szét a táviró néhány hét előtt a megdöbbentő hírt, hogy Ludwig Gumplowicz önkézüleg oltotta ki gondoktól zilált és betegségtől megroskadt élelét.

Gumplowicz életműve nagyszabású kísérlet az összes társadalmi tüneményeknek egyetlenegy tényezőből való levezetésére. És ez a tényező: a különböző etnikus csoportok összeütkezésére. Ebből az összeütkezésből, szerinte, az állam keletkezését és szerepét csakúgy le lehet vezetni, mint a társadalom osztálytagozódását, jogi és erkölcsi életét és a kultúra megszületését. Tanítványai közül Ratzenhofer és Ward még tovább mentek. Megpróbálták kimutatni, hogy ez a törvény, t. i. a különböző etnikus csoportok harca: csak egyik megnyilvánulása azon kozmikus törvénynek, mely az egész természetben uralkodik és amely a különböző energiák egymásrahatásában nyilvánkozik meg. Mert a létért folyó harc is csak ennek a természettörvénynek a megnyilatkozása, a társadalmi és etnikus csoportok közötti küzdelem pedig mi egyéb, mint a létért folyó harcnak a népcsoportokra való

átvitele. Gumpłowicz szerint ugyanis a darwini létért való harc a társadalomban nem az egyes egyének között folyik le és a természetes kiválasztási folyamat sem az egyes egyének között megy végbe, hanem a különböző társadalmak, valamint ugyanazon egy társadalom különböző osztályai vagy csoportjai között. Épen ez okból ő szociológiáját „társadalmi darwinizmus”-nak nevezi, ami pedig nem elég szabatos kifejezés, mert hiszen társadalmi darwinizmus alatt általában a társadalomnak a természetes kiválasztás befolyásolására (pl. öröklékeny betegségek megakadályozására) irányuló tevékenységét értik.

A társadalmi élettüneményeket determináló harc így tehát vissza van vezetve egy egyetemes természettörvényre. Ami Spencernél az egyensúlyra való törekvés, az nála a heterogén erők harca. De ellenkező irányban halad. Mert míg Spencer a fizika, illetve a biológia törvényeiből indult ki és ezeket akarta alkalmazni a társadalomra, addig Gumpłowicz és tanítványai előbb keresték, melyek magának a társadalomnak sajátos, a többi kutatási területektől független törvényei. És mikor ezeket meglették, áthatva attól a gondolattól, hogy a társadalom is a természettörvények uralma alatt áll, kutatták, hogyan lehet a társadalomra nézve fölfedezett törvényeket az egyetemes természet-törvényekbe bekapcsolni.

Mikor Gumpłowicz az ő szociális természettörvényét kifejtette, Németországban alig vettek róla tudomást. Első könyveiről a hivatalos kritika mélységesen hallgatott. Ő maga írja könyvei előszavában szemrehányás nélkül, de nem keserűség híjján, hogy a rég ismert recept szerint Németországban agyon akarták hallgatni. A berlin-jenai klikk, amely a Conrad által szerkesztett *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* körül csoportosult, egy sort sem írt hosszasan tudományos működéséről. (A *Handwörterbuch* utolsó kiadásában sem fordul elő a Gumpłowicz neve, az a füzetes kiadás pedig, amely most van besorakozóban, még nem jutott el a Gu betűig.)

A hallgatás lassankint lekicsinylő kritikába ment át. Hogyan lehet egy nem létező tudomány vázlatát adni, kiáltott fel a tudós közepszerűség, tettetett jóakarattal, a *Grundriss der Soziologie* megjelenése alkalmából. „Hogy a szociológia nem tudomány, arról könnyen meggyőződhetek, ha egy pillantást vetettek az egyetemi előadások katalógusába, mely ilyen tudományágot nem ismer, nem is szólva arról, hogy nem fordul elő a kötelező kollégiumok között.”

Míg odahaza nem akarták észrevenni, azalatt könyveit lefordították majd minden európai nyelvre: franciára, olaszra, spanyolra, angolra, oroszra, némelyiket még japánra is. Ward, az amerikai szociológus, aki pedig erősen támadja Gumpłowicz sötétlátását és Gumplo-

wicznak az emberi akció szerepét lekicsinylő tudományos következtetését, szinte a túlzó elismerés hangján ír róla:

Gumpłowicz és Ratzenhofer kellőképp és csodálatos módon bebizonyították, „hogy a társadalom genezise, ahogy azt mi látjuk és ismerjük, a fajok harca folytán keletkezett. Én nem remélem, hogy ezen igazság mesteri rajzá-h amely kétségtelenül a legjelentősebb a szociológiában eddig megtett l' esek között, bármit is hozzáadhatnék. Végül meglettük a társadalom keletkezésének megértéséhez a helyes kulcsot. Ez nem minden, de megalapozása annak, amin a szociológiának fel kell épülnie. Ez az egyetlen tudományos magyarázat, amely mai napig a társadalom tünetényeiről nyújtatott.” (*Pure Sociology.*)

Ha nem is osztjuk mindenben Ward nézetét, még mindig nem tudnók megérteni Gumpłowicznak a hivatalos tudomány részéről ért mellőzését, ha szemelött nem tartanánk két körülményt. Az egyik az, hogy Németországban és általában a német tudományosságban az egész társadalomtudomány épúgy, mint a filozófia, ismeretelméleti kérdések vitatásában merül ki, ezen a téren pedig meg kell hagyni, hogy Gumpłowicz nem teljes készültségű. Nagy bűn ez Németországban, ahol az államtudományok hivatalos képviselői olyan benyomást keltenek az emberben, mintha az összes szociális kérdések megoldása azon fordulna meg, vajon a tér- és időszemlélet apriori-e?

A másik körülmény, amelyben Gumpłowicz mellőzésének az oka keresendő, az volt, hogy a német tudomány vezérei már kényelmesen elhelyezkedtek az ő államelméleteikben. Az uralkodó jogrendet a jog örök eszméjéből és más végső metafizikai principiumokból vezették le. A „jogállam” volt az ideál, a fennálló államrend pedig mint ennek az örök eszménynek a megközelítése lett beállítva. Szocialista írók ugyan már erősen támadták az uralkodó államelméletet, de ezeket nem kellett komolyan venni, mert a szocialisták kívül állottak a jó társaságon és így tudományos érveik komoly figyelmet nem érdemeltek.

Am Gumpłowicz maga is céhbéli volt, aki, mikor bebizonyította, hogy a modern „jogállam” is, ez az örök eszmény, lényegében a legnyersebb osztályuralom, a jogállam ideológiáján élőködő tudomány érezte, hogy homokra épített.

Sérthette a hivatalos tudomány fülét talán maga a „szociológia” szó is, melyet Gumpłowicz oly sűrűn használt. Felforgatás, ateizmus, hagyománymegvetés képzete fűződött ehhez a fogalomhoz. Igaz ugyan, hogy Gumpłowicz úgy állította be az osztályuralmat az államban, a keveseknek a népmilliók feletti uralmát, mint valami megváltoztathatatlan természettörvényt. De az államrendnek, az osztályuralomnak ezen, hogy úgy mondjuk, csupaszra vetkőztetése mégis sérthette az

uralkodó érdekeket és az uralkodó ideológiát. (Akkor még nem fedezték fel a szociológiai antitoxint, a reakciós szociológiát, mint manap; akkor még szociológia forradalmárságot jelentett.)

Ratzenhofer kitűnően jellemezte a helyzetet azon felolvasásában, melyet a st. louis-i világkiállításon tartott.

„Uraim — mondotta — a német tudósvilág körében kell annak élnie, aki azt akarja, hogy fogalma legyen azon elkeseredett harcról, melyet a speciális tudományok a szociológia ellen vezetnek. Ma már azonban ez a harc, dacára a szociológia megalapozói, mint például Gumpłowicz elleni gyűlölet-kitöréseinek, eldőlt és pedig utóbbiak javára „

Azóta, alig egy évtized alatt, hihetetlen változás ment végbe Németországban, épügy, mint minálunk. Most már az ellenkező végletbe estek és mindenki szociológiát művel. A Gumpłowicz tudományos érdemeit is kezdték elismerni, de azért élete végéig ott kellett tanítani a szürke kis vidéki egyetemen. A hivatalos tudomány talán még ekkor sem tudta neki megbocsájtani, hogy fölfedezett egy új igazságot.

2. Törvényét a „fajok harca”-nak nevezte és *Der Rassenkampf* című legjelentősebb munkájában következőképpen formulázta:

„Mindegyik erősebb nép vagy társadalmi elem arra törekszik, hogy a hatalmi körébe eső vagy oda jutó gyöngébb elemet saját céljaira kihasználja. A különemű etnikus és szociális elemek viszonyára vonatkozó eme tétel és ennek folyamányai magukban rejtik az emberi történelem természetfolyamata rejtélyének a kulcsát. Ezt a tételt mindig és mindenütt a múltban és a jelenben a heterogén etnikus és szociális elemek egymás közötti viszonyában érvényesülni látjuk és annak általános érvényéről meggyőződhetünk. Ezen utóbbi kölcsönhatásban nyilvánul és nem olyan természet-törvényekben, mint a vonzás és a gravitáció vagy a kémiai rokonság vagy a vegetatív és állati élet törvényeiben.”

Az etnikus és szociális elemek alatt a különböző társadalmakat és ugyanazon társadalom csoportjait érti. Ezek a csoportok és nem az egyének a társadalmi egység, mert az egyének fizikai és lelki életét azon csoport helyzete és azon csoport mozgó eszméi determinálják, amelyhez tartoznak.

Gumpłowicz kifejezése, mikor ő a fajok harcáról beszél, a legnagyobb mértékben megtévesztő. Faj alatt ugyanis ő és iskolája, amint az eddigiekből is kivehető, nem anthropológiai fajt ért, hanem szociális csoportokat, tehát az egyes társadalmakat és ugyanazon társadalom rétegeit. Ámde ekkor teljesen jogosulatlan továbbra is fentartani a faj és a fajharc terminológiát. Ez alatt mindenki csak azt értheti, hogy a különböző csoportok közötti harcnak a mozgó a fajbéli ellentét. Gumpłowicz azonban, nagyon helyesen, nem így fogja fel a dolgot. Ő nagyon élesen látja, hogy a különböző fajták közötti gyűlöletnek és ellenszenvnek a forrása az, hogy egyik nép-

csoport gazdasági előnyök kicsikarása végett akarja maga alá gyűrni a másikat és nagyon jól látja, hogy nemcsak a különböző népfajok, hanem ugyanazon nép vagy társadalom osztályai között is folyik a harc abból a célból, hogy a győztes osztály győzelmét gazdasági előnyök szerzésére kihasználja.

A dolog tehát a következőképpen áll Gumplowicz szerint, és e tekintetben a magunk részéről teljesen osztjuk nézetét: Ugyanazon a népcsoporton belül a közösségnek, az összetartozásnak az érzése nyilatkozik meg, mely érzés más oldalról az idegen népek gyűlöletében nyilvánul. Az összetartozás, illetve a gyűlölet ezen ösztönszerű érzéseinek azonban a gyökere az az öntudatlan törekvés, hogy az egyik csoport uralkodni akar a másikon gazdasági előnyök szerzése végett, más szóval gyökere a gazdasági érdek. Tény az, hogy ezen gazdasági érdek nem tudatos, a faji összetartozás, illetve az idegen gyűlölet érzése tehát egy ösztönszerű, a hasznossági megfontolástól független érzés, mégis ezen érzéseknek az erejét, hevét az az érdek dönti el, amely a saját csoporthoz való vonzódásból és az ellenséges csoport gyűlöletéből következik. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy a különböző népfajok érdekből gyűlölik egymást, bár nem tudatos érdekből (talán ez az érdek csak a vezetők előtt tudatos) és abban a pillanatban például, amelyben a különböző népfajoknak felismerhető érdeke az lenne, hogy a harc szűnjön meg, az anthropológiai és nyelvi ellentét dacára, a más fajta gyűlölete eltűnnék, ilyen megvilágításban eloszlik az a tévhit, amely úgy tünteti fel a dolgot, mintha az egyik faj minden érdek nélkül, valami titokzatos őserőnél fogva gyűlölné a másikat és amely így ideális, hazafias színben akarja feltüntetni az idegen faj gyűlöletét.

Ha vérnyomok nem jeleznék az útjukat, mosolyogni lehetne azokon a modern fajelméleteken, amelyek fedezékei mögül akarják az egyes népek a gyarmatok kirablását, vagy a legnyersebb nemzetiségi politikát igazolni.

Németországban a porosz fegyverek győzelme alatt egy, hogy úgy mondjuk, tudományos kardcsörtetés hangzott fel, amely a germán faj dicsőítésében nem ismer határt. Így Woltmann azt akarta bebizonyítani (*Die Germanen und die Renaissance in Italien*), hogy a renaissance minden kiváló képviselője és Franciaország minden kiváló tudósa germán származású volt. A germánok között sorolja fel a többek között Dantet, Boccaciot, Michel Angelot, Benvenuto Cellinit, Rafaelt, Lionardot, Galileit és még Columbust is, az ifjú Olaszországból Garibaldit, Cavourt, Mazzinit, Galvanit, Voltát, Rossinit, stb. stb. Chamberlain szerint kultúrárt csak árja fajok hoztak létre, a sémi és

turáni fajok csak annyiban, amennyiben az árjával keveredtek. Gobi-neau már ő előtte ugyanezt vallotta és minden valaha létezett kultúrát árja eredetűnek tekintett. Utóbbi szerint ezen kultúrák felbomlását és a történeti államok bukását az okozta, hogy a győztes árja faj összekeveredett az alacsonyabb, az árja által meghódított fajokkal, ami az árja vér megromlását vonta maga után. A római birodalom bukását sem a latifundiumok okozták, hanem okozta az árjáknak a sokféle meghódított törzsekkel való vér keveredése.

Gumplowiczról ez a fajdicsőítés távol áll. Ellenkezőleg, nemcsak azt mutatja ki, hogy tiszta fajról, tiszta árjákról, vagy sémikről stb. a történelem folyamán sehol sem lehet beszélni, mivel a történelem folyamata az, hogy a győztes népfaj a legyőzötttel vérségileg is egyé olvad, „amalgamizálódik”, hogy aztán a számban megnövekedett nép mint egységes faj más fajok ellen folytathassa a harcot, hanem azt a fontos kijelentést teszi, hogy nem a faj, hanem az állam teremt kultúrát, még pedig minden állam, bármilyen népfajhoz tartozzék is. Az állam ugyanis, mint a győztes nép uralmi szervezete, a fáradtságos munkát az igába hajtott széles néprétegekre hárítja. Ezáltal az állam egy erőszakos munkamegosztást létesít, amelynek következménye egyrészt a széles néprétegek munkához való szoktatása, erejének felhasználása, másrészt az uralkodó osztályoknak a munka alól való felszabadítása. Az uralkodó kisebbség így felszabadulván a terhes munka alól, a tudományra és művészetre fordíthatja szabad idejét. így lesz az állam, mint az erőszakos munkamegosztás végrehajtója, a kultúra forrása. Az állam és nem a faj. *

3. Első művei a *Rasse und Staat*, valamint a *Philosophisches Staatsrecht*, amelynek újabb kiadása *Allgemeines Staatsrecht* címen jelent meg, fontos lépést jelölnek az elméleti államtudományok terén.

Föllépése előtt az állam keletkezését és lényegét illetően főleg két felfogás uralkodott:

Az egyik felfogás szerint, amely a nagy francia forradalom államelméletének, a *Contrat Social*-nak volt a leszármazottja, az államot az emberek okossága hozta létre és tartja fenn vagyis annak a föl ismerése, hogy az államon belül a jogrend védelme alatt az emberek boldogulásukat könnyebben érhetik el, mint természetes állapotban.

* Bosszantó felületesség tehát, ha valaki Chamberlaint, Lapouget és Ammont egy kalap alá fogja Gumplowiczal, mint azt Balog Arthur teszi, (*Az állam tudománya*. Budapest, 1909) és utóbbira vonatkozólag is a következőket írja: „A faji elméletek szerint a társadalom fejlődését a faji nemzedékről nemzedékre átszármasztott, a fajban eképp felhalmozott faji sajátságok határozzák meg.”

Ezzel a racionalista nézettel szemben állott a történeti iskoláé, mely azt vallotta, hogy az állam nem az előnyök felismerése folytán keletkezett, amelyeket tagjainak nyújt, nem is az egyének érdekében áll fenn hanem megvalósítása a különböző fajoknak vagy nemzeteknek a jogról, az igazságról, az erkölcsről táplált sajátos eszméinek. Találónan fejezik ki az egész iskolát Lazarus szavai: *Jeder Staat ist eine geäusserte, der Realität eingebildete Idee eines Volkes.*

Gumplowicz elvetette ezeket a metafizikai elméleteket és történeti és etnográfiai tanulmányai folytán arra az eredményre jutott, hogy az állam uralom, az uralom jogilag szervezett formája, vagyis egy olyan politikai berendezés, melyet egy győztes nép a legyőzöttekre rákényszerít abból a célból, hogy a legyőzötteket ezen hatalmi berendezés segítségével gazdaságilag kihasználja a maga javára, más szóval: hogy egyik nép vagy társadalmi réteg politikai eszközökkel, vagyis lényegében erőszakkal gazdasági értékeket csikarjon ki.

Egy állam sem jött létre Gumplowicz szerint más úton. Mindenütt és minden időben egy harcias nép leveri a kevésbé harciasat és szolgaságba süllyeszti ezt. A nyílt erőszak azonban rendkívül terhes, Szükség van tehát az uralom biztosítása és a legyőzöttek állandó megdolgoztatása, kihasználása végett olyan intézményekre, melyek ezt az uralmat megszilárdítják és állandósítják. Ezek az intézmények teszik ki az állam alkotmányát. Bármilyen sokféle változatosságot is mutatassanak ezek az alkotmányformák fel, lényegük állandóan egy és ugyanaz: az erős kisebbség javára megdolgoztatni, munkamotorokká tenni a gyenge népmilliókat, másszóval gazdasági ellenérték nélkül vagy legalább is nem egyenlő ellenértékkel, tehát erőszakkal, mondjuk politikával, jutni az uralom alá vetett faj vagy osztály gazdasági javaihoz, munkaerejéhez. A modern alkotmányos állam intézményei ravaszul befödik az erőszakot, amelyet egyik osztály a másik felett gyakorol, de az állam szerepe itt is ugyanaz. Mindenütt, ahol van egy nép vagy osztály, mely ellenérték nélkül jut gazdasági előnyökhöz, szükség van ezen *Mehrwert* biztosítása végett uralmi berendezésekre, amelyek az állam alkotmányát, politikáját, jogát képezik.

Az a gondolat, hogy az állam nem a jog és igazság örök épülete, hanem az uralom egyik eszköze, nem volt ismeretlen már Gumplowicz előtt sem. Szocialista írók gyakran emlegették: „az osztályállamot”. Engels és Marx sokat foglalkoztak az állam szerepével, különösen a modern államéval, az államnak a társadalomhoz való viszonyával. Lassalle, bár ebben a kérdésben is éles ellentét választotta el Marxtól, maga is kifejtette egy kis népies brosúrában, hogy az állam alkotmányát az osztályok erőviszonyai határozzák meg. Mégis

épen a szocialista írók olvasása győz meg bennünket arról, milyen nagyok e téren Gumpłowicz érdemei. Mert amit ő előtte mondottak és írtak, azok csak gondolatfoszlányok voltak, az állam történeti szerepének rendszeres végiggondolása nélkül.

Szinte meglepő, hogy olyan férfiak is, mint Marx és Engels, mily kevéssé látják teljes világításban az állam történeti szerepét, ami különben jórészt annak tulajdonítható, hogy történeti materializmusuk nem fogadta el az erőszakot már eredetileg is önálló tényezőül, hanem — erre még alább visszatérünk — a politikában, az állam alkotmányában, jogában csak a gazdasági rend függvényét — hogy ne mondjuk ideológiáját — látták.

Engels úgy fogja fel a dolgot, hogy ugyanazon egy társadalmon belül az idő folyamán vagyonskülönbségek támadnak, és az eredeti, az ősi vagyonsközösség felbomlása után a társadalom birtokosokra és birtoktalanokra szakadozik. Már most gondoskodni kell olyan társadalmi intézményekről, amelyek a birtokosokat a vagyontalanok forradalmaitól megvédik és a birtok uralmát biztosítják. Engels ezen álláspontja sok világosságot vet a már kialakult állam szerepére, de nem érteti meg velünk az állam lényegét és szerepét kellőképpen, mert ellentmond a történeti tényeknek, melyek azt tanítják, hogy az állam, ez a szervezett uralom, nem ugyanazon társadalom gazdasági differenciálódása folytán állott elő, hanem különböző népek összeütközése folytán, amelyek egyike a másikat uralma alá veti. Következésképpen az állam nem ugyanazon társadalomban már előzőleg végbement gazdasági tagozódásnak kísérője, felülépítménye, hanem idegen nép meghódításából származó uralom. Ez azt jelenti, hogy nem osztályok alakultak ki előbb, és ennek biztosítására jött létre az állam, hanem fordítva, az állam forrása az osztályképződésnek.

És itt élesen látszik, hogy a történelmi materializmus, amely annyira hangsúlyozta, hogy a történelem nem egyének, hanem társadalmi osztályok harca, viszont azt nem látta meg, hogy a történelem nemcsak osztályok, hanem népek harca is.*

Úgy hisszük még kevésbé látta meg Marx az állam szerepét ennek világtörténeti jelentőségében.** Szerinte a középkor nem

* Az állam keletkezését gazdasági tagozódás útján különben Gumpłowicz sem tartja lehetetlennek, de csak mint ritka kivételt. (*Grundriss* 2-ik kiadás. 1905. 229. old.) De úgy látjuk, későbbi műveiben ezt elejti, az osztályképződést kizárólag csak heterogén népek harcára vezeti vissza. (Lásd: *Rassenkampf*. 1909. 3-ik kiadás, 218. old.)

** E sorok írása közben jelent meg magyarul *Marx és Engels válogatott művei*-nek második kötete. Ebben is megerősítve látjuk fenti állításunkat.

is ismert államot, az állam egészen modern képződmény, és nem egyéb, mint a kapitalista termelési rend közjogi formája, melyet a nagy francia forradalom hozott létre.

Bár szintén egyoldalú, de sokkal távolabbi az a perspektíva, melyből Gumplovicz nézi a jelenségeket. Szerinte az állam, mint az uralom szervezett formája meg volt minden időben, mert az élet legrejtelmesebb megnyilatkozása, hogy az erősebb kihasználja a gyengébbet, egyik nép vagy osztály a másikat.

Hosszasan fejtegeti könyveiben azt a folyamatot, mely a hódítástól és a nyílt erőszaktól egészen a jog kialakulásáig elvezet, és amíg a különböző népek harcából az állam gazdasági, jogi, erkölcsi és kulturális élete kiképződik.

Szerinte a történelem folyamán mélyreható reformon egy társadalom sem ment keresztül mindaddig, míg más társadalmakkal nem jutott összeütközésbe. Sok adatot sorakoztat amellet az álláspontja mellett, hogy egy nép határtalan időkig elmaradhat ugyanazon a kulturális fokon, ha idegen néppel nem kerül összeütközésbe. (*Rassenkampf*, 200 old.) Osztályképződés nincs heterogén népek nélkül. Magában a társadalomban ugyanazon népfajban csak a másodlagos tagozódások, minők az egyes hivatások, foglalkozási ágak kialakulása mennek végbe békés úton. Míg a történelmi materializmus szerint tehát egy találmány, pl. valamely technikai eszköz feltalálása oly jelentős változást idézhet elő a társadalomban, hogy ennek egész belső szerkezete mélyreható átalakuláson megy keresztül, addig Gumplovicz szerint mélyreható, a társadalmi organizmus egész szerkezetét érintő változás idegen néppel való összeütközés nélkül be nem következhetik. Szerinte, mint láttuk, az osztálytagozódás sem a társadalmon belül előálló vagyonszétválásoknak a következménye, hanem a népek harcának, az egyik nép győzelmének a másik nép felett. A győztes nép, az uralkodó osztály eredetileg fajilag is más, mint a meghódított paraszt, vagy a bevándorolt külföldi, amely a kereskedő osztályt képezi. Az osztálytagozódás és osztályharc csak a különböző fajok harcának a folytatása. A győztes

A góthai programot kritizálva, Marx azt írja (425. oldal első sorai) a párt-programról, „mert a helyett, hogy a fennálló társadalomban (s ez érvényes a jövőre is) látná a fennálló állam (vagy a jövő társadalomban a jövő állam) alapját, az államot mint valami önálló lényt fogja fel, amelynek saját szellemi, erkölcsi, szabad alapjai vannak”. Szóval a mindenkor fennálló társadalom az állam alapja. Néhány sorral lejjebb ennek az ellenkezőjét olvassuk, itt már azt halljuk, hogy: „a mai társadalom a kapitalista társadalom, mely minden kultúrállamban fennáll”. . . „Ellenben a mai állam minden országban más. . .” Ha a társadalom ugyanaz és a társadalom képezi az állam alapját, hogyan lehet ez az állam mindenütt más?

faj uralma intézményileg is biztosítottván, kiváltságos helyzete a később bekövetkező vérkeveredés után is megmarad.

Azt a gondolatot, hogy a különböző osztályok, a földbirtokos, kereskedő és a paraszt eredetileg más és más fajt képeznek, hogy tehát az osztályok a háborút folytatott néptörzsek folytatásai, könyveiben következetesen keresztül is viszi. Gondolatmenete a következő: A győztes nép pontosan körülírja a legyőzöthöz való viszonyát. A nyers erő megvonja saját maga hatalmának határát. Ez a jog gyökere. Meg lévén állapítva a győztes faj jogi helyzete, dacára a vérkeveredésnek, dacára egyesek felemelkedésének és egyesek lesülédésének a szolgasorba, az osztályok jogi helyzete nem változik, illetve a faji ellentét eltűnével is megmarad a hatalmi és jogi ellentét. Ilyen módon az osztályok harcát is visszavezeti Gumpłowicz a népek harcára, a heterogén népcsoportok összeütközésére.

4. Örök a harc tehát a népek és társadalmi rétegek között, csak a harc formája változik. Ez rendszerének idegzete. Ami a Nílus országában, az Eufrát és Tigris lapályán, az Indus és Ganges alföldjein, Irán fősíkján, az Amur és Hoangho hegyvidékén és végül Előázsiaiban lejátódott: ugyanez ismétlődött meg Európában, ugyanez ismétlődött meg a tengeren túl a Mississipi és Rio Grande partjain északon, ugyanez az Amazon folyó forrásainál és a Cordillerák völgyeiben.

És a harc eredménye? A hatalmasabb népcsoport diadala a gyengébb fölött, míg a győztes egy nálánál ismét hatalmasabb népnek lesz szolgálja, tovább és tovább a modern nagy nemzeti államok kialakulásáig, ahol azonban a harc szintén nem áll meg, hanem még tovább folyik a nagy népek között, még nagyobb közösségek kialakulásáig.

Kultúra alakul a hódítás nyomán az államban, de ez a kultúra föléli önmagát, mert puhulttá teszi az uralkodó rétegeket, amely így nem lesz képes ellentállani a „barbárok” támadásainak. De más immansens erők is fizikai kényszerűséggel a kifejlett állam bukásához vezetnek. A győztes népfaj, hogy ne kelljen állandóan fegyverben állania, intézményileg állapítja meg uralmát, megszabja hatalmának határát. Ez a jog. A jog azonban a másik oldalról kötelesség. Most már nem fordul a győztes sem a nyílt erőszakhoz, hiszen határt szab neki a törvény. (Mivel azonban a jog tartalmát az erőviszonyok döntenek el és így a jog csak az egyéni erőszaknak vet véget, kedvünk volna azt mondani, hogy a jog nem egyéni, hanem osztályerőszak.) Ebből kisarjadzik a jogeszmé. Ez az eszme erősödik, izmosodik, míg végre több és több lelket ragad meg, mely folyton támadja a kisebbség uralmát. Így nem csak a külső, hanem a „belső barbárok” támadása is az állam bukásához vezet, hogy romjain új állam és vele új kul-

túra fakadjon. Végzetesség ez, melyen emberi okosság nem változtathat. A legsötétebb pesszimizmussal tölti el Gumpłowiczot az emberiség története, ez az örök tragédia. (A történész többé-kevésbé mind akaratbeteg.)

Nincs haladás és nincs visszaesés, ha az egész emberiséget nézzük. Az ember fizikailag is és szellemileg is állandó típus és ebből vezethető le a történelem örökös ismétlődése, mondja Gumpłowicz, és túltéve magát a modern evolúció tanításán (az állatfajokat és az összes emberfajtákat egymástól külön keletkezett típusoknak tartja), olyan nyilatkozatokat tesz, melyek a gyerekes naivitással határosak. Úgy véljük ezek a nyilatkozatok is hozzátartoznak az ő egyéniségéhez és szint vetnek egész rendszerére. Ide írjuk egy-két megjegyzését:

„Örűtség lenne azt hinni, hogy ma nagyobb találmányok vannak, mint évezredek előtt” . . . „Vajon a modern filozófia az emberi élet megismerésében messzibbre jutott-e azon igazságnál, melyet a prédikátor ezen tömör mondatban foglal össze: Minden hiúság! . . . És mit tanít Aristoteles a szellemi haladásra nézve: Nincs olyan igazság, amely egyszer már nem lett volna az ember előtt ismeretes. Amiről; azt hisszük, hogy először fedeztük fel, vagy leltük meg, az már bizonyosan ismerős volt egyszer az emberek előtt, csak feledésbe ment.” (*Rassenkampf* II. kiadás 337.339.)

De ha az emberiség történetében nincs is fejlődés, van az egyes nemzetekében — véli Gumpłowicz. Mert minden nép ugyanazokon a történeti fokokon megy keresztül és kell kikerülhetetlenül keresztül-mennie. Ezek a fokok a feudalizmustól a rendiségen, az abszolutizmuson át a parlamentarizmusig, esetleg a népies reszpublikáig vezetnek. A fejlődés tehát az uralomban résztvevők számának a szaporodásában áll. Hogy minden államnak ezeken a fokokon kell keresztül-mennie, azt Gumpłowicz a történelem adataival szeretné igazolni, de annak a bizonyítása, hogy ez a fejlődés minden államra nézve szükségszerű, szóval hogy itt egy törvényről van szó e szónak természettudomány értelmében, azt Gumpłowicz ugyancsak kevésbé tudja bizonyítani. Mert néhány népre nagyjából igaz az, hogy ezeken a fokokon keresztül-mentek, mert néhány hűbérállamról tényleg ki lehet mutatni, hogy alkotmánya az abszolutizmusig és vissza ismét az alkotmányos uralomig vezet, ebből még nem következik, hogy itt szociális természettörvényről van szó. Gumpłowicznak épen ezek az állításai nem állják meg a kritikát, mert ezeket a történelemből vezette le. Egészen másképp áll a dolog az ő alaptörvényével, az etnikus csoportok harczával. Gumpłowicz ugyan azt mondja, hogy ezen törvényt is a történelemből és az etnográfából nyerte, mi azonban nem vagyunk hajlandók ezt elfogadni. Mi úgy látjuk, hogy az a törvény, hogy minden csoport ellenérték nélkül akar a másiktól gazdasági előnyökhöz jutni, az emberi természetén alapul,

szóval egy biológiai és pszichológiai tétel és nem történeti. És épen erre vezethető vissza a Gumplowicz alaptételének a szilárdsága. Kétségtől nagyszámú történeti adattal is támogatja Gumplowicz alaptörvényét, de téved, ha azt állítja, hogy a történelemből vezeti azt le.

Helyesnek fogadjuk el Gumplowicz törvényét a népek és osztályok harcáról. Ezzel azonban nem akarjuk azt mondani, hogy azt elegendőnek is tartjuk a társadalmi élet megértéséhez. Ellenkezőleg, a legnagyobb mértékben egyoldalú és pontatlan elmélet ez, amely mindent az államból szeretne levezetni. Egy valóságos államfetisizmus, amely az államot minden bűvös erővel felruházza. Érthető ez napjainkban, amikor az állam befolyása napról-napra nő, mert hiszen az államhoz fordul az uralkodó osztály, a szocializmus elleni harcában, és az államhoz fordul a szervezkedő proletariátus, ettől várván a nagy néptömegek javára szolgáló berendezkedések megvalósítását.

Az állam csodaerejébe vetett ez a hit tehát érthető, de evvel nem sikerül Gumplowicznak a társadalom belső életének magyarázatát adni. Eltekintve attól, hogy nála feledésbe ment a társadalomnak és az államnak az a szétválasztása, amelyet a történeti iskola és főleg a történelmi materializmus nyújtott, elfogadva azt, amit mond, hogy az államban egyik osztály nem megfelelő ellenérték útján, hanem politikai úton, tehát erőszakkal szerez más osztálytól gazdasági előnyt, hiányzik annak a magyarázata, miért nyerte ez az erőszak egyszer a rabszolgaság, másszor a jobbágyság, ismét másszor a bérgazdaság formáját? És ezen a téren kiegészítésre szorul elmélete a történelmi materializmus vizsgálódásaival, amely kimutatta, hogy az osztályuralom formája és a termelési rend között szoros összefüggés áll fenn, és hogy az osztályképződésben az erőszakon kívül a gazdasági rendnek mekkora szerep jut. Gumplowicz azokat a kérdéseket, amelyeket a történelmi materializmus felvetett, egyáltalán nem is tárgyalja. A társadalom gazdasági éleire vonatkozó megjegyzései semmitmondó általánosítások. (V. ö. *Grundriss der Sociologie* II. kiadásában a *Munka szervezeté*-ről szóló részt, hol ilyenek foglaltatnak: Ha egy győztes csoport földművelő népre bukkan, ezt földművelésre kényszeríti, tengerparton pedig matrózszolgálatra és hajóépítésre fogják a legyőzötteket kényszeríteni. Súlyos igazságok!)

A harcias alakulatok mellett a békés kooperáció és a gazdasági munkamegosztás szerepét az erőszakos munkamegosztás mellett figyelmen kívül hagyta. Pedig a gazdasági élet vizsgálata nélkül az sem érthető, milyen nagy terjedelmű társadalmak képződhetnek. Gumplowicz fölveszi, hogy a fejlődés folyamata az, hogy mind nagyobb

és nagyobb népcsoportok képződnek. Ámde tudunk eseteket nemcsak államok bukásáról, hanem nagy társadalmak szétszakadásáról is és fel kell vennünk, hogy a népcsoportok integrálódásának van valamelyes határa. Ezt a határt azt hisszük az szabja meg, milyen nagyfokú társadalmi összműködés lehetséges, ezt pedig a gazdasági rend nélkül elbírálni nem lehet.

Gumplowicz az erőviszonyokra vezeti vissza a társadalom rendjét. Jól kivehető minden sorából, hogy ez alatt a kifejezés alatt tisztán a fizikai erőre, tisztán az osztályoknak összeütközés esetén előálló hatalmi túlsúlyára gondol és fel sem veti a kérdést, vajon csupán maga a termelési rend, függetlenül az osztályok erejétől nem-e épen olyan primár tényező a társadalmi rendben, az osztályok politikai és jogi helyzetében, mint maga a hatalmi túlsúly és így az ellenkező végletbe esett, mint a történelmi materializmus, legalább is ennek az a formulázása, mely viszont az erőszaknak nem tulajdonított önálló szerepet és azt vallja, hogy az osztályerőszak ideológia, illetve, hogy valamelyes erőszakos mozgalomnak a sikerét csak az dönti el, a társadalom gazdasági evolúciója bizonyos fejlődési fokot elért-e már vagy sem.

Tudvalevő, hogy az erőszak szerepét illetőleg Engels sokat vitatkozik Dühringgel. Azt mondja Engels, hogyha a perzsa háborúk idejében Korinthusban a rabszolgák száma 460.000, Aeginában pedig 470.000 volt, úgy, hogy minden szabad emberre 10 rabszolga esett, akkor ez nem alapulhatott erőszakon, hanem egy kifejlett mű- és kézműiparon és kereskedelmen.

Engels ezzel nyilván azt akarja mondani, hogy az erőszak csak külső forma, ideológia a gazdasági rend mellett. Hogy tehát egy rabszorgalázadás vagy nem járhatott sikerrel, az akkori termelési processzus mellett, vagy ha a nyers túlerő folytán sikerrel járt volna is, az eredmény csak újra a rabszorgasághoz való önkéntes visszatérés lett volna, mert hiszen a termelésnek ez a lépcsőfoka nem volt túlhaladva, vagy Marx szavai szerint: „még nem fejlődtek ki mindazok az erők, amelyek befogadására a társadalom még elég tág”. Nézetünk szerint ez az álláspont egyoldalú. A történelmi materializmus objektív iránya kitűnően meglátta a társadalmat, de nem látta meg az embert. Gumplowicz csak az embert látja és nem látja a társadalmat. Az erőszak nem ideológia, a nyers emberi erő, a szervezett erőszak önálló tényező ma is, volt és lesz és az uralomnak épúgy lehet forrása, mint a gazdasági rend.

Nyilvánvaló, hogy mindkét álláspont egyoldalú és a gazdasági rend épen úgy lehet forrása az uralomnak, mint a harc, a nyers erő. Az egyik figyelmen kívül hagyása épen olyan tévedésre vezet, mint

a másiké. Minden tényező, mely az erőviszonyokat módosítja, realitással bír. Az osztályok erőviszonyait egy tényezőtől megérteni nem lehet. Realitással bír tehát a vallás, az erkölcs, a műveltség stb. is. Azonban ezek tényleg más tényezők függvényei. Az erőszak az erőbeli túlsúly és a gazdasági rend azonban bár egymásra ható, egymást módosító, de eredetileg is önálló tényezők, melyek sem egymásra, sem elemibb erőkire nem vezethetők vissza.

5. Néhány megjegyzést óhajtunk még tenni Gumpłowicznak a szocializmussal szemben való álláspontjáról. Természetes, hogy ezen kérdéssel sokat foglalkozik, oly nagy horderejű társadalmi kérdés ez, mely minden gondolkodó fejet állásfoglalásra kényszerít.

Rechtsstaat und Sozialismus című könyvében fejtette ki álláspontját. Ebben alapvető tévedésbe esik, mert a modern szocialista mozgalmat a jogállam elméletekből származtatja le. Ő, aki azt hirdeti, hogy a történelem népek és szociális csoportok harca, nem veszi még ekkor észre a szocializmus osztályharcjellegét és úgy hiszi, hogy a szocialista-mozgalom a „jogállam” teóriák egyenlőségtanából hajtott ki. Mivel pedig az állam uralom, egyenlőségről beszélni az államban képtelenség, ez ellenkezik az állam fogalmával, ellenkezik a történelem tanúságaival, mely szerint egyik nép vagy osztály uralkodik a másikon. A szocializmus üres ábránd.

Ugyancsak nekitámad ebben a könyvében Lassallenak, aki egyik beszédében a szegény osztályok nagy asszociációjának nevezte az államot. Ellenkezőleg, kiált fel Gumpłowicz, az állam nem a tömegé, hanem a tömeg az államé, az államot mindenkor az uralkodó kisebbség irányítja és fogja irányítani, aki tehát jogállamot és szocializmust prédikál, az az állam megsemmisítését és elpusztítását prédikálja.

Ő örök természettörvénynek látta azt, hogy a kisebbség a nagy néptömeget kizsákmányolja. Csoda-e, hogy egy természettörvénnyel szemben minden emberi törekvést, minden társadalmi mozgalmat hiábavalónak látott, és azt mondja, hogy bár az uralom nyomja a népet, azon nem lehet segíteni és haladás csak ezen uralom alatt lehetséges. Minél erősebb lett szemé láttára a tömeg szervezkedése, minél hevesebben ostromolta a szocializmus a mai államot, de egyúttal kényszerítette ezt a nagy néptömeget érdekeit is szolgáló berendezkedésre, minél jobban csökkentette a szakszervezetekbe sorakozott munkásosztály a tőkésosztály *Mehrwert*-jét és kényszerült ez a proletariátuson ért veszteséget a gyarmatok kizsákmányolása útján pótolni,* annál

* „Az a megismerés lesz előttem napról-napra erősebb, hogy a munkásosztály szervezkedése és a gyarmatosítás között szoros összefüggés van.

nagyobb lett Gumplowicz féltékenysége, hogy a szocializmus még megtalálja cáfolni az ő örök természettörvényét, az ő államelméletét.

Am dacára ezen „örök” természettörvénynek, dacára a történelem folytonos ismétlődésének, kénytelen elismerni a szocializmusról: „*sie steht bisher einzig da in der Geschichte*”. Majd Ratzenhofer hatása alatt kijelenti, hogy a jövő a civilizált államé, amely a mai sokféle érdek helyett az általános érdeket fogja szolgálni, könyvének egy más helyén pedig a szociális csoportok harmonikus összműködéséről beszél. Ámde mindez legalább is a szociális csoportok egyenlőségét vagy egyensúlyát tételezi föl, és nagyon is hasonlít a Gumplowicz által előzőleg annyira támadott jogállam teóriákhoz. A szociális osztályok ezen formai egyenlőségénél azonban tovább jutni nem tudott, a nagy néprétegeknek gazdasági felemelkedésükre irányuló mozgalmait és ezeknek a mai társadalmi rend gyökeres átalakítására irányuló törekvéseit kulturellesnek, és a szocializmust utópisztikus fecsegésnek tartotta. Így hirdette ezt Ludwig Gumplowicz egy hosszú életen át.

A fia szocialista képviselő.

Lánczi Jenő.

Minden osztály törekszik arra, hogy ellenérték nélkül jusson gazdasági javakhoz. Minél jobban csökkenti a proletariátus a szervezkedése és sokféle államintézmény útján a tőke profitját, annál inkább fordul ez oly területek felé, ahol ez az akadály nincs meg, szóval más népek felé. Az osztályközi ellenérték nélküli szerzés csökkenését egy nemzetközi kifosztással akarja pótolni.”

